

LBRIS

We know
books

Faptele apocrife ale apostolilor Petru, Pavel, Ioan, Andrei și Toma

Traducere de
Walter Fotescu, Sorin-Dan Damian,
Monica Medeleanu și
Simion Voicu

EDITURA HERALD
București

Cuprins

PREFAȚĂ	5
INTRODUCERE GENERALĂ LA „FAPTELE APOCRIFE”	7

FAPTELE APOCRIFE

I. FAPTELE LUI PAVEL	17
<i>A. Faptele apostolului Pavel și ale Sfintei Tecla</i>	25
<i>B. Corespondența lui Pavel cu corintenii</i>	53
<i>C. Martiriul sfântului apostol Pavel</i>	60
II. FAPTELE LUI PETRU	65
1. <i>Faptele lui Petru</i>	67
2. <i>[Disputa lui Petru cu Simon]</i>	70
III. FAPTELE LUI IOAN	117
1. <i>Faptele sfântului apostol și evanghelist Ioan Teologul</i>	119
2. <i>Sosirea la Efes și lucrarea săvârșită acolo</i>	127
3. <i>Întoarcerea la Efes și a doua ședere acolo</i>	145
4. <i>Despre viața lui Iisus și despre moartea lui</i>	157
5. <i>Sfârșitul lui Ioan</i>	167
ANEXĂ	173
<i>Ioan și tâlharul</i>	173

IV. FAPTELE LUI ANDREI	176
1. <i>Dublul fragment al lui Evodius</i>	177
2. <i>Andrei în închisoare</i>	178
3. <i>Moartea lui Andrei</i>	187
V. FAPTELE LUI TOMA	193
<i>Faptele sfântului apostol Toma</i>	196
INDEX	306
BIBLIOGRAFIE	312
I. <i>Faptele lui Pavel</i>	312
II. <i>Faptele lui Petru</i>	314
III. <i>Faptele lui Ioan</i>	315
IV. <i>Faptele lui Andrei</i>	316
V. <i>Faptele lui Toma</i>	317

I

Faptele lui Pavel

Faptele lui Pavel (*Praxeis Paulu* sau *Acta* și, de asemenea, *Actus Pauli*) sunt menționate pentru prima oară de Origene, care citează din ele de două ori. Citim astfel predica în Ioan XX, 12: „Dacă cineva e doritor, să primească ceea ce este scris în *Faptele lui Pavel* așa cum au fost spuse de către Mântuitor: «Voi fi răstignit din nou». Aceeași frază apare, într-o formă oarecum diferită, în *Faptele lui Petru*. Întrucât este de neimaginat ca Origene să fi confundat *Faptele lui Petru*, care au fost respinse ca fiind eretice, cu *Faptele lui Pavel*, pentru care el avea un respect deosebit, Harnack ar putea foarte bine să aibă dreptate când presupune că vechile *Fapte ale lui Petru* nu conțin relatarea martiriului lui Petru, care a apărut inițial în *Faptele lui Pavel*.

A doua referire se găsește în *De Princip.*, I, 2, 3, unde citim: „șădar mi se par bine rostite și cuvintele scrise în *Faptele lui Pavel*: «Acesta este cuvântul, o faptură vie», deși nu sunt la fel de bine exprimate ca în Prologul la Evanghelia a Patra”.

Fără să le indice numele, la *Fapte* face referire și Hippolytus (*Comentariu la Daniel*, III, 29, ed. 4 Bonwetsch 176) care spune: „Fiindcă dacă credem că atunci când Pavel a fost condamnat să fie sfâșiat de fiarele sălbatice, leul care a fost slobozit asupra lui i s-a așezat la picioare și l-a lins, de ce nu am crede și ce s-a întâmplat în cazul lui Daniel în vizuina leului?” De aici pare să rezulte că scrierea care conținea narațiunea privitoare la Pavel

a fost considerată demnă de încredere în cercurile bisericii. În plus, paralelele sunt atât de evidente încât nu încap nicio îndoială cu privire la autorul lucrării. Că afirmația lui Hippolytus este luată din *Faptele lui Pavel* reiese clar din declarația lui Nicephorus Callisti (*Church history*, II, 25 in Migne, „Patrologia Græca”, Vol. CXLV, Col. 821-824, Paris, 1865)¹, care relatează că acest incident a fost expus în *Periodoi Pauli*.

Istoricul acesta din secolul al XIV-lea vorbește despre lupta lui Pavel cu fiarele la Efes.

Nicephorus își începe narațiunea spunând că cei care au descris „Călătoriile lui Pavel” au consemnat și foarte multe lucruri pe care el le făcuse și le îndurase înainte și în timpul cât a fost la Efes. „Călătoriile lui Pavel” sunt identice cu „Faptele lui Pavel” și acest lucru nu mai are nevoie de nicio explicație.

Nicephorus continuă apoi după cum urmează: „Pe când Ieronim era conducătorul cetății, Pavel a ieșit în față cu curaj. El (Ieronim) a spus: «E foarte bine, dar acum nu e momentul prielnic pentru asemenea cuvântări». Dar locuitorii orașului, înfuriați, l-au pus pe Pavel în lanțuri și l-au zăvorât în temniță până ce va fi dat ca hrană leilor. Însă Eubula și Artemilla, soțiile unor efesieni de vază, care erau discipolele lui și noaptea veneau la el pentru împărtășanie, au dorit harul botezului divin. Cu ajutorul unor puteri divine extraordinare și al îngerilor, care aveau sulite și luminau întunericul nopții cu bogăția strălucirii lor lăuntrice, Pavel a fost eliberat din lanțuri și le-a condus la desăvârșire prin botezul divin, mergând până pe țărmul mării fără a fi zărit de către paznici. El s-a întors în temniță pentru a fi dat ca hrană leilor. Un leu foarte mare și puternic a fost slobozit împotriva lui, dar repezindu-se la el, acesta i s-a așezat la picioare; și deși multe alte fiare au fost slobozite împotriva lui, niciuna nu s-a atins de trupul sfințit,

¹ Textul este retipărit și în Schmidt, *Acta Pauli*, p. iii.

care era susținut și întărit prin rugăciune. În timp ce se petreceau acestea, s-a abătut o furtună grozavă cu grindină care a zdrobit capetele multor oameni și fiare sălbatice. Ieronim a fost și el lovit de grindină și ca urmare s-a întors împreună cu toți însoțitorii săi către Dumnezeuul lui Pavel și a primit botezul. Dar leul a fugit în munți, iar Pavel a luat calea mării spre Macedonia și Grecia”.¹

Eusebius (*Hist. eccles.*, III, 25, 4) plasează *Faptele lui Pavel* în *Antilegomena*², la rubrica *nothoi* sau contrafaceri, dar le așează alături de *Păstorul lui Hermas*, *Apocalipsa lui Petru*, *Epistola lui Barnabas*, *Didache* și chiar *Apocalipsa lui Ioan* și *Epistola către Evrei*.

În lista cărților citate în *Codex Claromontanus* (secolul al VI-lea) ordinea este *Barnabas*, *Apocalipsa*, *Faptele Apostolilor*, *Hermas*, *Faptele lui Pavel*, *Apocalipsa lui Petru*. În stihometria³ lui Nicephorus, pe lângă călătoriile lui Petru, Ioan și Toma, sunt menționate și „călătoriile lui Pavel”. Ele conțineau 3 600 versete. Că aici se face referire la *Faptele lui Pavel* nu încapе nicio îndoială, dat fiind că numărul este aproape identic cu cele 3 560 de versete atribuite *Faptelor lui Pavel* în *Codex Claromontanus*.

Fragmentul Muratorian și *Decretum Gelasianum* (proclamat în 496) nu menționează *Faptele lui Pavel*. Cel de-al doilea menționează în schimb *Actus Pauli et Theclæ*, de unde rezultă că faptele lui Pavel și Tecla probabil au fost detașate din corpul

¹ Fragmente ale unui discurs al apostolului la Atena au fost descoperite la John of Salisbury (în jurul anului 1156) în lucrarea sa *Policraticus* IV, 3 (vezi James, *Apocrypha Anecdota* în *Texts and Studies* I, 55).

² Din gr. ἀντιλεγόμενα, texte a căror autenticitate sau valoare este disputată. (N. tr.)

³ Practica de a număra rândurile unui text. Vechii greci și romanii măsurau lungimea unei cărți după numărul rândurilor, nu al paginilor ca în prezent. (N. tr.)

principal al „Faptelor” cu mult înainte de promulgarea decretului Gelasian. Aceasta explică de ce până de curând știam extrem de puțin despre *Faptele lui Pavel*, care s-au bucurat de atâta respect în Biserica Orientală.

Descoperirea fragmentelor unei traduceri copte a *Faptelor lui Pavel* de către prof. Carl Schmidt ne-a oferit suficient material încât să ne permită să reconstituim *Faptele* originale. Pe lângă cele trei părți cunoscute: narațiunea lui Tecla, corespondența lui Pavel cu corintienii și martiriul lui Pavel, fragmentele copte – în măsura în care au putut fi descifrate – ne oferă destul material pentru a dovedi cel puțin conexiunea narațiunii.

Din *Acta Pauli* publicată de Schmidt, învățăm următoarele: povestea începe cu o faptă a lui Pavel săvârșită la Antiochia, în Pisidia¹, unde el a înviat din morți pe fiul lui Anchares și Phila, care erau evident evrei. Fiind invitat de către Anchares să stea la el, Pavel a petrecut opt zile în casa acestuia. Evreii au insistat ca Anchares să-l alunge pe Pavel din oraș. Dar se pare că apostolul îi anticipase. Anchares îl proclamă deschis pe Iisus ca Fiul lui Dumnezeu. Acum evreii îl aduc pe apostol înapoi în oraș, îl maltratează, îl lovesc cu pietre și în final îl alungă din oraș. Anchares, care nu vrea să răsplătească binele cu rău, se retrage împreună cu soția lui acasă, unde postește și se roagă. Seara Pavel se întoarce la Anchares, își ia rămas bun de la el și pornește spre Iconium.

Acesteia îi urmează povestea despre Pavel și Tecla, din care s-a păstrat cea mai mare parte.

Scena următoare se petrece la Myra, unde Tecla îl părăsește.² Acolo trăia hidropicul Hermocrates. Întrucât auzise de puterea Dumnezeului propovăduit de către Pavel, el i s-a

¹ Regiune antică în Asia Minor, la nord de Lycia, corespunzând aproximativ cu provincia modernă Antalya din Turcia. (*N. tr.*)

² Vezi *Faptele lui Pavel și Tecla*, sect. 40.

aruncat la picioare împreună cu soția și copiii săi, implorându-i ajutorul. Apostolul a promis să-l ajute în numele lui Iisus Hristos. Acestea fiind zise, bolnavul de hidropizie a căzut la pământ, trupul i s-a deschis și din el a ieșit multă apă. Cei de față au crezut că suferindul murise, dar apostolul l-a ridicat și i-a dat pâine să mănânce. Hermocrates și soția lui au fost atunci botezați. Dar fiul mai mare, Hermippus, nu a fost încântat de această întorsătură a lucrurilor, întrucât se vedea deja moștenitor. Împreună cu prietenii săi a complotat împotriva vieții apostolului. Între timp, al doilea fiu al lui Hermocrates, Dion, care ascultase cu luare aminte cuvintele apostolului, s-a rănit și a murit. Apostolul l-a readus la viață. Avertizat într-o viziune de pericolul care îl amenința, el îl întâmpină pe Hermippus, care se repede la el cu sabia scoasă, cu aceleași cuvinte cu care Iisus i-a întâmpinat pe zbiri în grădina Ghetsimani. Hermippus orbește pe loc. El îi roagă pe însoțitorii săi să nu-l părăsească la ananghie și se învinovățește de a fi prigonit sânge nevinovat. El stăruie pe lângă toți să-l roage pe Pavel să-l vindece de orbire și le aduce aminte ce a făcut Pavel pentru tatăl și fratele său. Adânc impresionat, Pavel pleacă. Tovarășii îl duc pe Hermippus la casa unde Pavel își învăța discipolii. Orbul le atinge picioarele tuturor celor care intrau în casă și îi roagă să intervină pentru el în fața lui Pavel. Între aceștia sunt și părinții săi, Hermocrates și Nympha, care aduc porumb și bani pentru a fi împărțiți săracilor ca mulțumire pentru eliberarea lui Dion. Părinții sunt foarte îndurerați de starea fiului lor. Pavel și părinții se roagă pentru Hermippus; acesta este vindecat și își imaginează că apostolul și-a pus mâna pe el... Din Myra, Pavel a plecat la Sidon. Pe drum li se alătură câțiva creștini din Perge, în Pamfilia: Thrasymachus și Aline (sau Alype), Cleon și Chrysa, care se întrețin cu apostolul. Ei poposesc sub un arbore (?) unde este un altar păgân. Pavel vorbește despre

pângărirea prin idolatrie, la care un bătrân protestează, încercând să-i convingă pe ascultători să rămână la vechea credință și invocând multe exemple în care adoptarea creștinismului a cauzat moartea convertiților... În Sidon, Pavel predică îndemnându-i pe locuitori să se gândească la Sodoma și Gomora și îi povățuiește să creadă pe temeiul miracolelor sale. Din această cauză el este întemnițat împreună cu Thrasymachus și Cleon în templul lui Apollo, unde este îmbiat cu mâncăruri alese. Dar Pavel postește trei zile, iar noaptea se roagă pentru ajutorul lui Dumnezeu. Numai decît o jumătate din templu se prăbușește. Când slujitorii templului și conspiratorii văd lucrul acesta, îl fac cunoscut în tot orașul. Locuitorii aleargă la templu, unde îi găsesc pe Pavel și pe tovarășii săi plângând „din cauza acestei ispite, care va face din ei un spectacol pentru toți”. La cererea mulțimii, ei sunt conduși în teatru... (Ce s-a petrecut acolo nu știm. Se pare că au fost săvârșite miracole pentru salvarea lui Pavel, ceea ce a schimbat părerea popoului. Fiindcă în cele din urmă) „este lăudat Dumnezeu, care l-a trimis pe Pavel, iar un anume Theudes este botezat”. Pavel pleacă din Sidon la Tyr.

Acolo el exorcizează niște demoni și sunt menționați doi bărbați, Amphion și Chrysippus, cu care el are de-a face.

(Urmează o serie de fragmente mutilate, dar editorul *Faptelor copte* presupune că apostolul a călătorit mai departe la Ierusalim, fiindcă ajungem la un fragment care aparține de prima jumătate și în care se spune: „Te afli în fața Ierusalimului. Dar mă încred în Domnul că vei... Saul...” De vreme ce, în cele ce urmează, este menționat numele lui Petru, este posibil ca Pavel să-l fi întâlnit la Ierusalim, probabil pe vremea conciliului apostolic.)

Fragmentul următor îl arată pe apostol prizonier într-o mină, unde anume, nu știm. Este introdus un anume Longi-

nus, a cărui fiică, Phrontina, este condamnată să fie azvârlită de pe o stâncă. Întrucât Pavel este învinuit de soarta fetei, tatăl insistă ca și apostolul să moară odată cu ea. Pavel este avertizat într-o viziune că viața îi este în pericol, însă își continuă activitatea cu ceilalți prizonieri ca de obicei. În ziua a treia, jelită de către părinți și de către soldați, Phrontina este dusă pe un catafalc la locul unde urma să moară... Pavel o învie din morți și o conduce prin oraș la casa tatălui ei. Drept urmare, Dumnezeu care a readus-o pe Phrontina din morți este acum recunoscut de către mulțime ca singurul Dumnezeu, creatorul cerului și al Pământului. Pavel pleacă la Filippi.

Aici, după câte se pare, el a fost întemnițat din cauza la Stratonike, soția lui Apollophanes. În timp ce se afla la Filippi, la Pavel au venit mesageri cu o scrisoare din Corint care se plângea de învățătura lui Simon și Cleobius (urmează corespondența).

Un alt fragment conține o scenă de rămas bun, care ne amintește de una asemănătoare de la Milet, menționată în *Faptele Apostolilor*, cap. XX. Pavel spune: „Harul Domnului să fie cu mine, încât să pot duce la bun sfârșit cu răbdare orice misiune îmi va fi încredințată”. Când au auzit aceasta, ei s-au întristat și au postit. Iar Cleobius s-a ridicat și, vorbind prin duh, le-a spus: „Fraților, [Atotputernicul?] îi va îngădui lui Pavel să le îndeplinească pe toate și să meargă [la Ierusalim?]; acolo el va propovădui... marea învățătură și cunoaștere și va semăna cuvântul, încât va fi pizmuț când va părăsi lumea aceasta”. Când frații și Pavel au auzit acestea, și-au înălțat glasul zicând: ...Dar duhul s-a pogorât asupra lui Myrte și ea a spus: „Fraților, ...și priviți semnul acesta... Anume Pavel, slujitorul Domnului, îi va mântui pe mulți la Roma și pe mulți îi va hrăni cu cuvântul, încât fără de număr vor fi ei, iar el se va dezvoltă pe sine mai mult decât toți credincioșii. Atunci... va veni de la Domnul Iisus Hristos și o mare milostenie va fi... la Roma”. Și

astfel i-a vorbit Duhul lui Myrte. Toți își împart atunci pâinea și plini de bucurie sărbătorească Cina Domnului, cântând psalmi. Acesta este esențialul fragmentelor copte.

Cine a fost autorul *Faptelor lui Pavel*? Tertulian (între 220 și 240) scrie în tratatul său *De Baptismo*, cap. XVII: „Dar dacă unele *Fapte ale lui Pavel*, pe nedrept numite astfel, invocă exemplul Teclei pentru a li se îngădui femeilor să predea și să boteze, oamenii să știe că prezbiterul din Asia care a compilat istorisirea, punând de la el ca să sporească renumele lui Pavel, a fost descoperit și destituit din funcția lui, deși a mărturisit că o făcuse din iubire pentru Pavel. Căci cum am putea crede că Pavel le-ar fi dat femeilor dreptul să predea și să boteze, când el nu le îngăduia nici măcar să învețe pe cont propriu?” Nu încapă îndoială că Tertulian se referă aici la întreaga lucrare, nu numai la *Faptele lui Pavel și ale Teclei*. Căci în aceasta din urmă nu se spune mai nimic despre faptele apostolului. Tot ce avem în prezent din *Faptele lui Pavel* sunt porțiuni desprinse de timpuriu din lucrarea originală. Putem așadar să aplicăm observația lui Tertulian întregii lucrări, care a fost alcătuită de un prezbiter din Asia, demis fiindcă s-a folosit de numele apostolului. Și este interesant de știut faptul că printre fragmentele copte se găsește concluzia întregului manuscris împreună cu afirmația: „Faptele lui Pavel potrivit Apostolului”, adică potrivit Sf. Pavel însuși.

Autorul fiind un prezbiter din Asia, a cărui istorie Tertulian o cunoaște, putem lua ca sigur că *Faptele* au fost compuse înainte de anul 200, poate între 165 și 195, cel mai probabil într-un răstimp de câțiva ani de la mijlocul acelei perioade. Hennecke stabilește intervalul 160-180; Leipoldt precizează anul 180.

Acta Pauli au fost menite fără îndoială să prezinte creștinismul popular din secolul al II-lea, al cărui exponent de frunte a fost Pavel. Tendința autorului a fost să ofere o replică

la *Faptele canonice ale Apostolilor*. Autorul care a scris „din iubire pentru Pavel” a fost demis, însă lucrarea lui și-a păstrat un loc onorabil în literatura creștină.

A. FAPTELE APOSTOLULUI PAVEL ȘI ALE SFINTEI TECLA

Una dintre cele mai vechi și mai interesante moșteniri ale Apocrifelor Noului Testament existente la ora actuală este reprezentată de Faptele Sfântului Pavel și ale Teclei. Acestea au fost editate pentru prima dată de Grabe în *Spicilegium*, Oxford, 1698 (ed. 2d, 1700); apoi de Tischendorf în *Acta Apocrypha*, Leipzig, 1851; și mai recent de Lipsius, care împreună cu Bonnet au publicat o nouă ediție *Acta Apostolorum Apocrypha*, 2 Vol. 1891-1903.

Textul lui Grabe a fost extras dintr-un manuscris aparținând secolului al XII-lea. Celelalte manuscrise datează din aceeași perioadă și, prin urmare, este dificil să spunem când anume au fost desprinse *Acta Theclae* de *Acta Pauli*. Dar acest lucru trebuie să fi fost făcut cu mult înainte de a fi emis așa-numitul decret al lui Gelasius (496), care exclude din lista „scripturilor primite de Biserică” acea carte care se numește „Faptele lui Pavel și ale Teclei”. Dar există totuși mărturii anterioare. Cea mai timpurie este cea a Tertulian, în tratatul său *De Baptismo*, sec. XV d.Hr., la care deja ne-am referit. S-a considerat de la sine înțeles că acest lucru se datorează unui preot din Asia, care, cândva spre sfârșitul primului secol, a compilat o istorie a lui Pavel și a Teclei, și, în loc să o publice ca pe o narațiune adevărată, fie în propriul său nume, sau cu orice alt nume, dar cu bună credință, a publicat-o în mod fals și, prin urmare, greșit, sub numele lui Pavel, de parcă ar fi fost

el însuși scriitorul; astfel că acesta a fost condamnat pentru falsul său și demis din preoție.

Această versiune a fost minunat expusă, iar unii dintre susținătorii săi s-au aventurat să spună că un scriitor montanist¹ cu numele de Leucius a fost adevăratul autor al acestora Fapte. (Tillemont, *Memoires*, II, 446). Următorul martor este Ieronim, care în *Catalogus Script. Eccl. c: 7* (scris către anul 392), comentând pasajul lui Tertulian, spune că presbiterul care a scris istoria lui Pavel și a Teclei ar fi fost destituit pentru ceea ce făcuse de către Ioan Apostolul (*apud Johannem*=la Ioan). Că acel Ieronim se baza pe Tertulian este evident din declarația sa; dar alegerea sa în ceea ce privește povestea destituirii de către Ioan după Tertulian este impardonabilă, pentru că nu există o asemenea declarație făcută de Tertulian. Tertulian vorbește despre un presbiter asiatic, Ieronim adăugând *apud Johannem*, iar copiii lui în loc de „*apud Johannem*”, au scris „*a Johanne*” [de la Ioan].

Dintre scriitorii estici care erau familiarizați cu aceste Fapte îl amintim pe Vasile, episcopul Seleuciei (431-467), autorul unei lucrări intitulată „Viața și miracolele Sf. Tecla” (vezi Migne, Pat. Gr. 85 col. 477 și urm.), Nicetas din Paphlagonia, spre sfârșitul secolului al IX-lea, iar Simeon Metafrastul în al X-lea. Singurul scriitor care vorbește despre Tecla în mod direct, și nu doar făcând o aluzie trecătoare, este Methodius, autorul lucrării *Symposium Virginum Decent* (scrisă prin anii 300 d.Hr.). În acest Simpozion² sau dialog apar zece fecioare

¹ Adept al montanismului, doctrină mistică religioasă a unei secte din primele secole creștine, care propovăduia ascetismul și submina ierarhia bisericească. (*N.tr.*)

² O traducere în limba engleză poate fi găsită în *Ante-Nicene Library*, Vol. XIV (Edinburgh), 1869; o alta de Chatfield în *Pick, Hymns and Poetry of the Eastern Church*, N. Y., 1908, p. 27 și urm.